

Helló, tudomány!

A tudomány és az oktatás szolgálatában

A régész Buday Árpád (1879–1937) élete és munkássága

Pánczél Szilamér – Pintér-Nagy Katalin – Vass Lóránt

86

Marosludastól Szegedig

Buday Árpád római koros régész, egyetemi tanár 1879-ben született Marosludason, a vasúti pályamunkás, Buday János gyermekeként. Tehetsége korán megmutatkozott, középfokú tanulmányait a nagy hírű nagyenyedi Bethlen-kollégiumban folytatta. A nagyenyedi évek meghatározóak voltak mind a világsképe kialakulásában, mind a pályaválasztása szempontjából. Az érettségi után 1898 őszén a kolozsvári egyetem történelem–latin szakára iratkozott be.

Buday Árpád marosludasi (Luduş) szülőháza

„...Aki azonban az archeológus szerszámaikat forgatja, annak száma viselje magán a tudomány hitelesítő bélyegét, és használja azt úgy, hogy becsületére váljon...” (Buday Árpád)

©Határtalan Régészet - Archeológiai magazin

Már másodéves hallgatóként bekapcsolódott a Pósta Béla által újjászervezett régészeti intézetben és a régiségtárban folyó munkákba. Az évek során mestere „jobbkeze” lett, és a tudományos ranglétra szinte minden lépcsőfokát kijárta. 1905-ben házasodtak össze menyasszonyával, Hilf Margittal. A családban „Édinek” becézett felesége hűséges társa volt Budaynak, biztos, harmonikus családi hátteret teremtett számára. Házasságukból négy gyermek született, köztük az ismert grafikus- és fametszőművész, György.

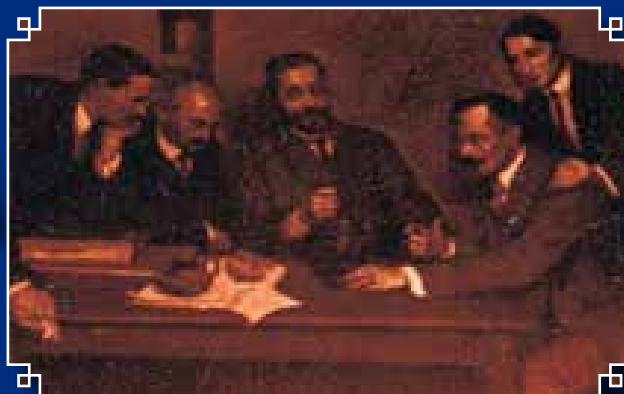
A latin szerzők a *limes* szót a megjelölt vagy megerősített határszakasz megnevezésére használták. A modern kor történészei e kifejezést a Római Birodalom határvédelmi rendszerével tették egyenértékűvé.

Erdély 1918-as román megszállása a Buday család életét is gyökeresen megváltoztatta. Pósta halálát követően, 1919-ben átvette az intézet és a múzeum irányítását, azonban még ebben az évben letartóztatták. A hadbíróság – bár az ügyész a halálra ítélésére tett indítványt – fél év után felmentette. Buday Árpádot alacsonyabb beosztásban, de visszavették az intézetbe, viszont addigi munkája teljesen ellehetetlenült.

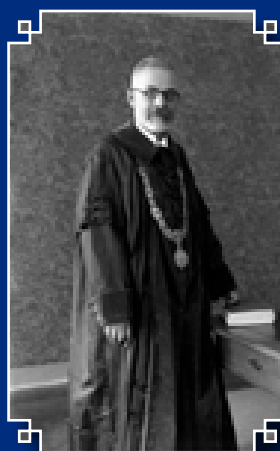
Budayt 1924 májusában nevezték ki a Kolozsvárról áttelepült szegedi egyetem Régészeti Intézetének élére, és még ebben az évben át is költözött a családjával a dél-alföldi városba, ahol haláláig vezette az intézetet, de emellett számos egyetemi tisztséget is betöltött (így a bölcsészkar dékánja is volt). Buday kiemelt fontosságúnak tartotta, hogy felkeltse tudománya iránt a nagyközönség figyelmét. Ezért számos ismeretterjesztő előadást tartott, főként a szegedi éveitől. A Buday házaspár számára történész fiuk, Kálmán 1936-os tragikus halála hatalmas csapást jelentett. Feltehetőleg ez is hozzájárult Buday betegségének felgyorsulásához, aki végül 1937-ben, 58 évesen, hosszas szenvedés után hunyt el Szegeden.

Buday Árpád a szegedi intézet professzori szobájában (1930)

A kolozsvári régészeti intézet alapítója, Pósta Béla és tanítványai (balról jobbra: Kovács István, Roska Márton, Buday Árpád, Pósta Béla, Létay Balázs)

Buday Árpád dékáni talárban (1931–1932)

Buday, a római koros régész

Buday Árpád erdélyi római koros régészeti kutatásai mindössze egy rövid, de annál intenzívebb időszakra terjednek ki. Legkorábbi tudományos publikációi a római felirattanhoz kötődnek, melyekben főként az Erdély területéről előkerült feliratos emlékeket közölte le. 1912-ben pedig megjelentette a *Római felirattan* című kézikönyvét.

A Pósta Béla által vezetett kolozsvári régészeti iskolában a római *limes* tanulmányozása kiemelt szerepet kapott. Ennek megszervezésével, gyakorlati lebonyolításával és kivitelezésével Buday Árpádot bízták meg.

Akárcsak Torma Károly, Buday Árpád is Dacia északnyugati *limes*szakaszával kezdte meg a munkát. 1911 júliusában bejárta a *limes* Sebesvár (Kolozs megye) és Tihó (Szilágy megye) közötti szakaszát, majd az ókori Porolissum (Mojgrád, Szilágy megye) környékét vizsgálta át a római határvédelem szempontjából. Bár megfigyelései sok esetben helyesnek bizonyultak, a meszesi töltésrendszerrel a későbbi kutatások egyértelműen bebizonyították, hogy az nem volt folytonos, hanem számos örtonyból állt. Buday vitathatatlan érdemei között szerepel azonban, hogy kísérletet tett a limesrendszer relatív időrendjének megállapítására, és az erődítési rendszer elemeinek pontos megfigyelései is az ő nevéhez fűződnek.

Buday fő életcélját a teljes daciai *limes* kutatásában látta. Behatóbban foglalkozott Dacia délkeleti határának elméleti problémáival, a daciai határvédelem többlépcsős, fokozatos kiépítésével, valamint a Dacia és Pannonia között lévő Duna–Tisza köze déli végében elhelyezkedő római töltésrendszer beazonosításával is. Ásatási jelentései és eredményeinek közlései alapos, rendszeres és mai szemmel nézve is korszerű feltárásokról árulkodnak.

Az ifjú házas Buday és felesége, Hilf Margit (Kolozsvár, 1906)

Buday egy előzetes terepbejárást követően, 1908-ban kezdte meg nagyléptékű feltárásait az ókori Porolissum területén, ahol kisebb-nagyobb megszakításokkal egészen 1914-ig dolgozott. Eredményei és módszertana mindmáig referenciavértékkel bírnak a lelőhely kutatásában. A négy éven át folytatott feltárások minden kétséget kizáróan egy jelentős római település meglétét igazolták. Ásatásai során Buday különböző háztömbökbe tagolódó, a Kr. u. 2–3. századra keltezhető lakóépületeket tárt fel. Az addig csupán a középkori oklevelekből ismert meszesi monostortemplom feltételezhető épületdíszait és temetőrészletét is beazonosította a római település déli részén. Bár főként a római határvédelmi rendszer érdekelte, ásatásai szinte kivétel nélkül polgári épületeket érintettek. 1912-ben Magyarosdon (Hunyad megye) egy 12 helyiségből álló, padlófűtéses római vidéki lakóházat tárt fel nagy műgonddal, majd 1913-ban Csákigorbón (Szilágy megye) egy magánfürdővel ellátott 9 helyiséges római kori lakóépületet kutatott. Vizsgálatai nagymértékben hozzájárultak Dacia tartomány településhálózatának alaposabb feltérképezéséhez.

A katonai szolgálat alól felmentett Budayt az első világháború idején az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege által megszállt, ma Koszovóhoz tartozó Metochia és Hasi terület „őskori és ókori emlékeinek számbavételére” kérték fel. A megbízatást a Magyar Tudományos Akadémia Keleti Bizottságától kapta, és 1917. májustól júliusig ennek eleget is tett. Jelentésében részletesen kitért a térség ókori és középkori történetére, és elsőként sikerült beazonosítania számos régészeti lelőhelyet.

Buday szegedi munkásságának egyik fő témája a trák lovas isten kultuszához kötődik. 1926 és 1930 között több publikációja jelent meg e témában a szegedi intézeti évkönyvben, reagált a téziseit ért kritikákra, reflektált a kutatás során előkerült újdonságokra. Tézisét, miszerint a kultuszhoz kötődő ikonográfiai ábrázolásokon megjelenő központi istenalak kísérlőként kell értelmezni a lovasisteneket, a legújabb kutatások is megerősítették.

Buday Árpád a koszovói expedícióján, Pećben (1917)

Az intézetalapító Buday

Buday Szegedre történő áttelepülése alapjaiban változtatta meg szakmai munkásságának az irányvonalát. Buday Árpád kutatási területe szempontjából Erdély ideális terep volt. Szeged, az egykor a római *limes* „túloldalán” fekvő Partiscon a lehető legrosszabb választásnak bizonyulhatott a számára.

Buday ennek fényében legfőbb feladatának azt tekintette, hogy előteremtse szegedi intézete számára a színvonalas oktatáshoz és kutatásokhoz szükséges megfelelő anyagi és infrastrukturális hátteret.

A szegedi intézet gyűjteménye az 1930-as években

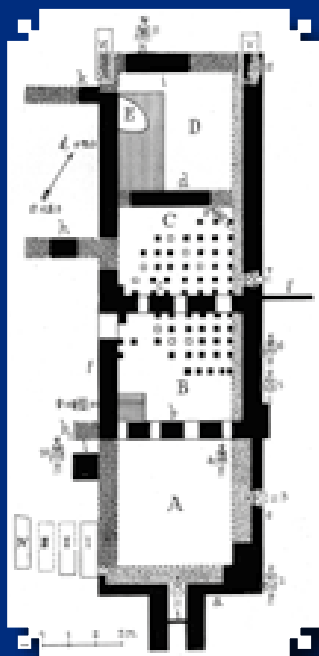
Buday Árpádnak és munkatársának, Banner Jánosnak alapjától kellett felépíteni a Régészeti Intézetet. Ekkor az „intézet” egy helyiségből és két íróasztalból állt a Dugonics téri épületben. Buday tekintélyének és eltökéltségének köszönhetően az intézet azonban hamarosan jelentős területeket kapott az egyetem kezelésébe kerülő egykori Leszámló Palotában (a szegedi bölcsészettudományi kar ma is használt épületében). Emellett elengedhetetlenek bizonyult a legfontosabb hazai és külföldi szakirodalmat magába foglaló könyvtár és a régészeti gyűjtemény létrehozása is. Buday szintén kolozsvári mintára alapította meg az intézet folyóiratát, a *Dolgozatokat*, mely cserealapot képzett a könyvtár gyarapítása számára.

Buday igyekezett kiszélesíteni a szegedi régészeti oktatás palettáját az őskortól a középkorig. Saját kurzusainak változatosága is jól mutatja ezt a törekvést, az ókori régészet mellett tartott órákat többek között például őskorból, de népvándorlás korból is. A képzés lényeges eleme volt a gyakorlati ismeretek elsajátítása is, mind az intézet gyűjteményében, mind ásatásokon tapasztalatokat szerezhettek a hallgatók.

Buday Árpád munkásságának egyik hangsúlyos eleme volt az egyetem hallgatóinak védelmében folytatott tevékenysége. Az egykori nagyenyedi diák, akinek a létfenntartását a református kollégium anyagilag támogatta, fontosnak tartotta, hogy a kevésbé jómódú hallgatóik ellátásáról is gondoskadjon. Szegeden szinte az összes szegény sorsú diák támogatására létrejött szervezet tagja, illetve vezetője volt.

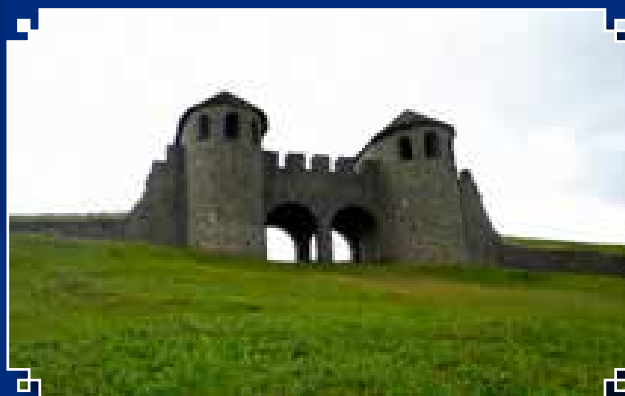
Móra Ferenc és a Buday család közös nyaralása Balatonbogláron (1926)

Buday által 1914-ben feltárt római épület és középkori temetőrészlet Porolissumon

Porolissum alaprajza: 1. vámépület, 2. szentélyek, 3. segédcsapattábor (Citera-domb), 4. segédcsapattábor (Pomet-domb), 5. vicus és municipium, 6. középkori temető, 7. amfiteátrum, 8. forum, 9. római temető (Ūrsoieş-domb)

A porolissumi segédcsapattábor rekonstruált kapuja a Pomet-dombon

Buday Árpád kolozsvári éveit tehát jelentős eredményeket ért el a római *limes* és Dacia tartomány településeinek kutatása terén. A római felirattannal foglalkozó munkája mindmáig rendkívül hasznos kiadványnak tartható. A koszovói régészeti kutatások egyik úttörőjeként tartják számon. Szegedre áttelepülve azonban az oktatói, közéleti tevékenysége vált hangsúlyosabbá.

Életének csak egy kis szeletét, 13 évét töltötte Szegeden, ennek ellenére nem csak az egyetem, de a város egyik jelentős közéleti személyiségévé vált. Emellett lényegében a semmiből vette meg Szegeden egy európai szinten is kiemelkedő régészeti intézet alapjait. Erdély azonban mindvégig meghatározó szerepet töltött be életében, annak ellenére, hogy soha nem tért vissza szülőföldjére, s ma is a szegedi református temetőben nyugszik.

